

**ДРАМАТУРГІЯ В. ГАРБАЦЭВІЧА: СПРОБА
ЛІНГВАТЭКСТАЛАГІЧНАГА АСЭНСАВАННЯ**

Творчы шлях Васіля Савіча Гарбацэвіча (19.04.1893–17.09.1985) пачынаўся ў 20-я гады ХХ ст. У той час малады аўтар працаваў настаўнікам: да 1924 г. – у вёсцы Дукора Пухавіцкага раёна Мінскай вобласці, пасля – у Магілёўскім педагагічным тэхнікуме [1]. Народжаны ў сялянскай сям’і, будучы драматург В. Гарбацэвіч асноўным месцам падзей сваіх даваенных п’ес

робіць беларускую вёску, якая стаіць на парозе кардынальных перамен: рэвалюцыя, вайна, калектывізацыя.

Істотнай рысай паэтыкі В. Гарбацэвіча з'яўляецца фалькларызм. Яго можна прасачыць як на ўзроўні падзей, так і на ўзроўні выкарыстаных моўных сродкаў, а таксама ўключанай у тэкст п'есы народнай паэзіі (звычайна – абрадавай).

Так, на ўзроўні падзей у драме "Максім Саравітан" [2] падаецца сцэна святкавання дажынак, якая суправаджаецца спевамі "Пусці, пані, да пакоя" і "Мы панава жыта жалі"; акрамя гэтага, сацыяльная тэма ў гэтым творы раскрываецца на фоне падрыхтоўкі да вяселля Васілька і Фроскі, што выклікае выкарыстанне "Ой, знаці, знаці на вяселлейку", "Не, не пеці птушцы песень", "Ты, канава, ты, канава".

Набліжае названую п'есу да фальклорных твораў і сама форма: кожная карціна пачынаецца з слоў Лірніка, які ў зрыфмаванай форме (стылізацыя пад народныя паданні) рыхтуе чытача (гледача) да ўспрыняцця сэнсу, стварае пэўны настрой. Дарчы, характар паэтычнага маўлення ў словах Лірніка вымушае ўгадаць Я. Купчу з яго выдатнымі народна-гістарычнымі паэмамі, у прыватнасці, "Бацдароўна" [3], параўн.:

То не казка будзе з маіх вуснаў лірца.

Праўду-матку толькі наведваю, людцы.

У маёнтку Ашторн лютавая ўладарна.

Не было набызу яму нашоў роўных.

Маткі сваіх дзеткаў яго імем страшаць.

Вызваліць ад здзекаў яны бога просяць.

Але бог не чуе стоенаў тых народаў,

з ім паны-магнаты паладзілі згоду,

Пакуты народа ліюцца ракою,

Ад крыві кат Ашторн не мае спакою,

Больш і больш усё бракне яго цела ёю,

Пачакай, Ашторне, зямляціні свайю.

("Максім Саравітан")

Не віхор калыцца лесам,

Не ваўкі заводзяць,

Не разбойнікі гурмою

За дабычай ходзяць.

На Украіне пан Патоцкі,

Пан з Каіёва родам,

З свайёй хеўрай гаспадарыць

над бедным народам.

Дзе заедзе, банкіятуе

Сам ён, яго варты:

Ілі старому, ці малому

Не спускае жартаў.

("Бацдароўна")

Звяртае на сябе ўвагу шырокае ўжыванне ў п'есе ўстойлівых выразаў (фразеалагізмаў), разнастайных паводле крыніцы паходжання і, суадносна, паводле эмацыянальна-стылістычнай афарбоўкі. Гэтыя фразеалагізмы могуць прыводзіцца без аніякіх змяненняў, а могуць утрымліваць элементы ўдакладнення. Важна, што вялікая частотнасць фразеалагічных адзінак не выклікае перанасычанасці маўлення персанажаў гэтымі моўна-выяўленчымі сродкамі; яны ўжываюцца выключна трапна, слушна, надаючы выказванням патрэбную эмацыянальнасць, выразнасць, напрыклад: *(не асабліва) загараюцца (гэтай) справай; (сядзеці) склаўшы рукі; глядзець воўкам; палічу за (вялікі) гонар; трымаць у (вялікім) сакрэце; гаснодня кара; грэшная душа; душа (ужо) у пятках апынулася; выкінь з галавы; адзін раз у жыцці (бывае); злыя языкі (наплялі) і інш.*

Стварыць пэўны вобраз, перадаць думку аўтару дапамагае моўная характарыстыка дзеючых асоб, у прыватнасці, выкарыстанне паланізмаў. Тым самым В. Гарбацэвіч дакладна адлюстроўвае моўную сітуацыю, укладваючы паланізмы пераважна ў вусны "сацыяльнай эліты": пана Радзівіла (*Нех бэндзе пахвалёны*), войта (*Скажу, скажу, ягамосьце, усё скажу*), былога жандара (*естэм жолнеж; бардза прошу*).

Яшчэ больш моцнае гучанне набывае фальклорны пачатак у драме "Вяселле", у якой падзеі разгортваюцца на фоне вясельнага абраду. Фактычна, апісанне народнага вяселля мае не меншую значнасць у агульнай ідэйнай і мастацка-вобразнай структуры твора, чым спрэчкі за пасаг, апісанне сацыяльнай рэчаіснасці, рэлігійная лінія і інш. Так, выкарыстоўваюцца вясельныя пэсні і вершаваныя прамовы "Мамачка мая родная", "Не крыўдуйце, маршалкі", "А сягоння ды заручыны бог нам даў", "Маладая Грыпінка", "Маладзенькі Лявонка", "Падстрыгайся, Лявонка", "А ці ведаеш ты, Лявоначка", "Сядзіць Грыпінка за сталом", "А ў горлае цешчы", "Замкі нашы паржавелі", "Ой, сватове-гардове", "Ой, нашто нам гэта", "Ваш малады – пень гарэлы", "Ой, чочу-чочу, я гарэлка хочу", "А ўсё няпраўда людская", "Ой, сват сваціці", "А казалі, сват наш вельмі харош", "Ой ты стары, я молада", "Ну, годзе ўжо жартаваць", "А казалі – ў бродзе".

Гэса як літаратурны твор натуральна прадугледжвае выказванне галоўных думак праз маўленне дзеючых асоб. Гэта вядзе да таго, што асноўная думка ў драме не "хаваецца між радкоў", а выказваецца непасрэдна кімсьці з персанажаў. Каб зрабіць маўленне больш даказальным, пераканаўчым, В. Гарбацэвіч побач з прыказкамі і прымаўкамі выкарыстоўвае ўласныя афарызмы і алегорыі. Гэта выразна праяўляецца ў размове Антона (старэйшага свата) з кулаком Архіпам і яго жонкай Зосяй:

Зося. Смачаі табе гарох, ды зубоў бог не даў.

Старэйшы сват. Хоць ты мне і сястра родная, але скажу: не вельмі трывалыя і твае зубы, бо вельмі хутка і няпраўдаю нажываліся.

Архіп. Як гэта няпраўдаю? Хіба ўсё мне з неба звалілася? Альбо крадзе-нае? Парабаванне сярод белага дня?

Старэйшы сват. Так, парабаванне... І сярод белага дня, і сярод цёмнай ночы, і на золаку, і на змярканні.

Архіп. Ты гэта што, швагра? Ці не задумаў ворагам маім стаць?

Зося. Антон, ты звар'яцеў? Мала мы табе дапамагаем?

Старэйшы сват. Дзякую, сястра, але гэта дапамога ваша ў тры столкі мне абыходзіцца. Лети не дапамагайце.

Архіп. Ад каго ж гэта і калі ты такога розуму набраўся?

Старэйшы сват. Само жыццё вучыць. Няўжо вялікая навука патрэбна, кааб бачыць, як чалавек з худой гніды паступова ператвараецца ў тлустую вош. Чужыя сокі гэтаму спрыяюць. Яны жывяць вош, якая ўтпілася ў чужое цела

Архіп. Э-э, ды цябе не зразумець.

Старэйшы свят. Скажу прасцей: тлустая вош – гэта ты, а чужыя сокі – гэта пот і праца тваіх нарабкаў, засубленай Ганны, а хутка нявесткі Грыбіны ды, можа, і свата Цімаха і сваяці Матруны [2, с. 72–73].

Арганізатар і кіраўнік Магілёўскай філіі "Маладняка", В. Гарбацэвіч шчыльна суадносіў свае п'есы з ідэйнай накіраванасцю і эстэтыкай творчасці гэтага аб'яднання. Відавочна, гэта і з'явілася прычынай дакладнага размежавання персанажаў у даваенных творах на "станоўчыя" (белых або сярэдняягоў, хто падтрымлівае новы лад жыцця і актыўна ўдзельнічае ў яго стварэнні) і "адмоўныя" (кулакі, паны, жаўдзеныя – інакш кажучы, прыгнятальнікі). Пры гэтым ступень канфлікту паміж імі настолькі значная, што сутыкненне не знікае нават тады, калі прадстаўнікі розных сацыяльных груп аб'ядноўваюцца ў адну сям'ю.

Важна, што да кагорты прыгнятальнікаў В. Гарбацэвіч сьвядома адносіць і царкоўных служкаў. Так, у п'есе "Максім Саравітан" дзеінічае кеёндз Дамінік, у "Вяселлі" – поп Дармідон. Гэтыя персанажы намаляваны ў адпаведнасці з прынцыпам паралелізму, у іх шмат агульнага: кеёндз за "салодкую ежу і хмяльное пітво" гатовы працаваць грахі пану Ашторпу, а поп не столькі нясе святло веры, колькі п'е і распуснічае за сталом. Узмацніць камічны эффект паказу так званых "святароў" дапамагае моўная характарыстыка; так, мова папа Дармідона нават у час заляцання да Аленья насычана словамі і выразамі царкоўнаславянскага паходжання ("Радуйся і весяліся, дшчэр мая вазлюбленая, паеліку персі твае, акі хлеб тыцнічны, уста гараць, акі ружы квяцістыя" [2, с. 78]), а напіўшыся да страты прытомнасці спявае "На рэках Вавілонскіх тама сядохам і плакахам".

Творы В. Гарбацэвіча адзначаны своеасаблівым сімвалізмам, які праяўляецца не столькі на ўзроўні слоў, колькі на ўзроўні падзей. Невыпадкова ў п'есах ("Максім Саравітан", "Вяселле", "Чырвоныя кветкі Беларусі", "Песні нашых дзён") дзеянне адбываецца або падчас, або напярэдадні вяселля: шлюб і стварэнне новай сям'і сімвалізуюць пачатак новага жыцця, новага ладу ў краіне цалкам. Выкарыстоўвае драматург і сімвалічныя імёны: так, у драме "Чырвоныя кветкі Беларусі" адна з цэнтральных дзеючых асоб мае імя Надзея.

Заўважым, што творы В. Гарбацэвіча нельга аднабакова трактаваць як патрабаванне знішчыць усё старае, каб на вызваленым месцы будаваць новае. Канечне, у п'есах абавязкова гучыць тэма аднаўлення (у "Песнях нашых дзён" царква робіцца зернясховішчам), змагання за лепшую долю ("Чырвоныя кветкі Беларусі" прысвечаны партызанска-падпольнай тэматыцы, узброенага змагання), пачуццё нацыянальнай годнасці ("Яраслаўскі вечар" з'яўляецца гімнам харакству беларускай прыроды, беларускай мове, беларускаму народу). У той жа час нават цэнтральныя персанажы, як лепшыя прадстаўнікі новага пакалення, не толькі не цураюцца народных традыцый, але і адкрыта іх прытрымліваюцца: напрыклад, у "Чырвоных кветках Беларусі" Надзея спявае народныя песні і варожыць: "А зараз трэба наваражыць, ці кахае мяне Андрэй. Кахае, не кахае, п'юне, пацалуе, да чорта пашле, да сэрца прыжме. О, да

сэрца прыжме! Значыць, кахае" [2, с. 112]. Узгадваюцца ў гэтай жа п'есе і народныя прыкметы, звязаныя з пляценнем вянка і кукаваннем зязюлі.

Мусіць, з пазіцыі сённяшняга дня грамадска-палітычныя падзеі, адлюстраваныя ў п'есах В. Гарбацэвіча, успрымаюцца ўжо не так адназначна, як гэта паказваў аўтар. Але, безумоўна, важна тое, што, адзначаныя фалькларызмам і прасякнутыя шчырай любоўю да беларускага слова, гэтыя творы зрабілі пэўны ўплыў як на развіццё беларускага нацыянальнага тэатра, так і на развіццё беларускай драматургіі, а таксама беларускай (беларускамоўнай) даваеснай літаратуры ў цэлым.

Літаратура і заўвагі:

1. Біяграфічныя звесткі гл.: <http://slovo.ws/bio/bel/04/0009.html>.
2. Гарбацэвіч, В. Чырвоныя кветкі Беларусі: П'есы / В. Гарбацэвіч. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1983. – 192 с., 1 л. партр.
3. Цытуецца паводле выдання: Купала, Я. П'есы. Драматычныя творы / Я. Купала; Уклад. А.А. Сляпцовай; Паслясл. В.А. Каваленкі; Мал. В.П. Шаргановіча. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1989. – 494 с., [8] л. іл.